

การศึกษาภูมิปัญญาผ้ามัดย้อม กลุ่มวิสาหกิจชุมชน
ของเทศบาลตำบลแม่ปูกา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

The study of tie dye fabric wisdom of Community Enterprise Group
of Mae Puka Subdistrict Municipality, San Kamphaeng District, Chiangmai.

นายณัฐนันท์ ปัญใจแก้ว¹ ปัทมาวรรณ จินดารักษ์² จิรัฏฐ์ กาญจน์บุญเรือง³
Natthanan Panchaikaew¹, Patamawan Jindarak², Chirath Kanboonruang³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาผลิตภัณฑ์การมัดย้อมผ้า ภูมิปัญญาและวิธีการสกัดสีย้อมผ้าธรรมชาติจากใบต้นสักของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ของเทศบาลตำบลแม่ปูกา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเจาะจงเลือกประธานและผู้ก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี และสมาชิกจำนวน 15 คน จากผลการศึกษาพบว่า มีผลิตภัณฑ์ ได้แก่ ชุดสตรี ชุดเด็ก ผ้าพันคอ หมวก กระเป๋า และผ้ากันเปื้อน เทคนิคการมัดในรูปแบบ การพับแล้วมัด การห่อแล้วมัด การขยำแล้วมัด และการพับแล้วหนีบ เพื่อสร้างลวดลายของผ้า การพัฒนาผลิตภัณฑ์มัดย้อมผ้าสีธรรมชาติจากใบต้นสักที่มีการปลูกเป็นจำนวนมากในชุมชน ใช้วิธีการสกัดสีย้อมผ้าธรรมชาติโดยการต้มหรือการย้อมร้อน การออกแบบลวดลายผ้าเป็นสีเขียวที่มีสีเข้มหรืออ่อน ขึ้นอยู่กับปริมาณเวลาในการต้ม ถ้าจำนวนมากขึ้น หรือต้มโดยใช้เวลานานขึ้น จะทำให้ได้สีที่มีความเข้มมากขึ้น และเพิ่มประสิทธิภาพของสีธรรมชาติจากใบต้นสักกับน้ำด่างขี้เถ้า ทำให้สีติดกับผ้าดีขึ้นและเพิ่มความคงทนให้กับสี

คำสำคัญ: มัดย้อม การย้อมสีจากธรรมชาติ ผลิตภัณฑ์มัดย้อม ภูมิปัญญา

ABSTRACT

The purpose of this research to study tie-dyeing products wisdom and methods for extracting natural fabric tie-dye from teak of tie-dye community enterprise groups. Of Mae Puka Subdistrict Municipality, San Kamphaeng District, Chiang Mai. This qualitative research made use of in-depth interviews with a president of the community enterprise group and members of 15 people. The results showed that there are products such as women's dresses, children's wear, scarves, hats, bags and aprons. Techniques for binding in style to fold and tie wrapping crumpling and binding and folding and clamping to create the pattern of the fabric. The development of tie fabric products from natural colors, the methods for extracting natural fabric dyes from teak leaves as they are grown in the community. They use hot dyeing techniques and pattern design of the fabric is green with dark or light colors. Depending on the amount of time to boil if more teak or more time, it will make the color more intense. And

¹ นักศึกษา สาขาวิชาการจัดการ กลุ่มวิชาเอกการบริหารทรัพยากรมนุษย์ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยพายัพ

Email : donutpharmacs04@gmail.com

² สาขาวิชาการจัดการ กลุ่มวิชาเอกการบริหารทรัพยากรมนุษย์ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยพายัพ

³ สาขาวิชาการจัดการ คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยพายัพ

increase the efficiency of natural color from teak with lye ashes Improving the color sticking to the fabric and increasing color fastness.

Keywords : Tie-dye, : Natural dyeing, Dyed products, Wisdom

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ผ้ามัดย้อมเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชนชาติและได้มีการพัฒนาเรื่อยมาจนมีความสำคัญในอุตสาหกรรมสิ่งทอระดับประเทศเนื่องจากผ้ามัดย้อมเป็นสินค้าที่มีศักยภาพที่จะนำมาพัฒนาเพื่อส่งออก ทั้งภาครัฐและเอกชนจึงเริ่มที่จะให้ความสนใจที่จะศึกษาหาแนวทางในการพัฒนาผ้ามัดย้อมให้ได้ตามความต้องการของตลาด ทั้งภายในและนอกประเทศ (นันทิยา ดอนเกิด, 2560) ทั้งนี้ ผ้ามัดย้อมเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวเนื่องจากการทำผ้ามัดย้อมจะเกิดจากวิธีการขั้นตอน และสีของการย้อม ทำให้เกิดลวดลาย รูปแบบ ที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากสีธรรมชาติเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ดำรงเอกลักษณ์ในรูปแบบและสีสัน คือเส้นใยผ้าฝ้ายที่เป็นวัสดุจากธรรมชาติ รูปแบบ กระบวนการและลวดลายล้วนมาจากสีของธรรมชาติ ลวดเป็นเอกลักษณ์ของผ้ามัดย้อมที่ได้ถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น แต่สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของความงามนี้อาจจะยังไม่ถูกใจคนไทยหรือทำให้คนไทยเกิดความภาคภูมิใจ แต่กลับไปถูกใจชาวต่างชาติมากกว่า (ชนกนาถ มะยูโซ๊ะ, 2555) การถ่ายทอดด้านความรู้สึกรัก ความภาคภูมิใจหรือรสนิยมเพื่อสืบทอดจากคนรุ่นหลังจึงเป็นเรื่องยากในปัจจุบันและประกอบกับการได้รับอารยธรรมที่หลากหลาย กระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ผู้คนหลงลืมภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีค่า โดยเฉพาะผ้ามัดย้อมจากสีธรรมชาติก็อาจจะเลือนหายไปที่สุดในที่สุด นอกจากนี้กระบวนการผลิตผ้ามัดย้อมจากสีธรรมชาตินั้น จะต้องออกแบบลวดลายผ้ามัดย้อมให้มีคุณสมบัติเหมือนผ้าสังเคราะห์ รวมทั้งเจดสีที่ต่างจากธรรมชาติแต่ยังคงได้เอกลักษณ์ของความเป็นธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องความคงทนของสีแต่ละชนิด นอกจากนี้ผ้าที่ย้อมสีจากธรรมชาติที่เกิดการตกสีกลับพบว่ามีสวยงามเพิ่มขึ้นหรือมีลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ ผู้คนสมัยก่อนการย้อมเสร็จพอตัดเป็นเสื้อแล้วนำไปแช่น้ำ จากนั้นใช้ไม้ทุบจนนุ่มฟูเป็นใยนวลยิ่งเก๋ยิ่งสวย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการใช้งานของแต่ละคนจะสลับสีอ่อนสีแก่ไว้ตรงไหน ความสวยงามมีเสน่ห์ของผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติอยู่ที่แต่ละชิ้นจะไม่ซ้ำกันเพราะมีขึ้นเดียวในโลก แต่สิ่งที่ได้เกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน และคุณประโยชน์ของพืชพรรณที่อยู่รอบตัว อาจจะใช้ต้นไม้หายากบ้างหรือก็หมดไปแล้ว สีธรรมชาติบางสีไม่เพียงแต่ให้ความสวยงามเท่านั้นแต่ยังช่วยรักษาคุณภาพของเส้นใยอีกด้วย (ชนกนาถ มะยูโซ๊ะ, 2555) สีที่ได้จากการย้อมผ้า จะได้จากสีของพืชชนิดต่าง ๆ เช่น อัญชัน ใบเตย ทับทิม แต่บางครั้งสีที่ได้อาจจะไม่ใช่พืชพรรณ อาจมาจาก ผลไม้ที่มีสี เช่น แก้วมังกร มะละกอ ส้ม เป็นต้น

จากโครงการบริการวิชาการเพื่อการจัดเก็บและเผยแพร่องค์ความรู้ของเทศบาลตำบลแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อบูรณาการการเรียนการสอนกับสร้างประโยชน์แก่ชุมชนกลุ่มเป้าหมายของคณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยพายัพ ที่มุ่งเน้นการนำเทคโนโลยีมาช่วยในการจัดเก็บองค์ความรู้ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมตำบลแม่ปูคา เพื่อให้สมาชิกและชุมชนในเทศบาลตำบลแม่ปูคา สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ และจัดเก็บความรู้ สามารถนำไปต่อยอดเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมให้กับชุมชนต่อไป และจากการบริการวิชาการดังกล่าวได้ศึกษาพบภูมิปัญญาพื้นบ้านซึ่งเป็นองค์ความรู้ของชุมชน ที่มีการพัฒนาวิธีการผลิตผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติจากใบต้นสัก ซึ่งปลูกเป็นจำนวนมากในชุมชนเป็นการลดการใช้สีสังเคราะห์ในการย้อมผ้า และเป็นการรักษาสีแวดล้อมต่อไป ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อม กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอริติ ของเทศบาลตำบลแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านให้คงอยู่ในสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์การศึกษา

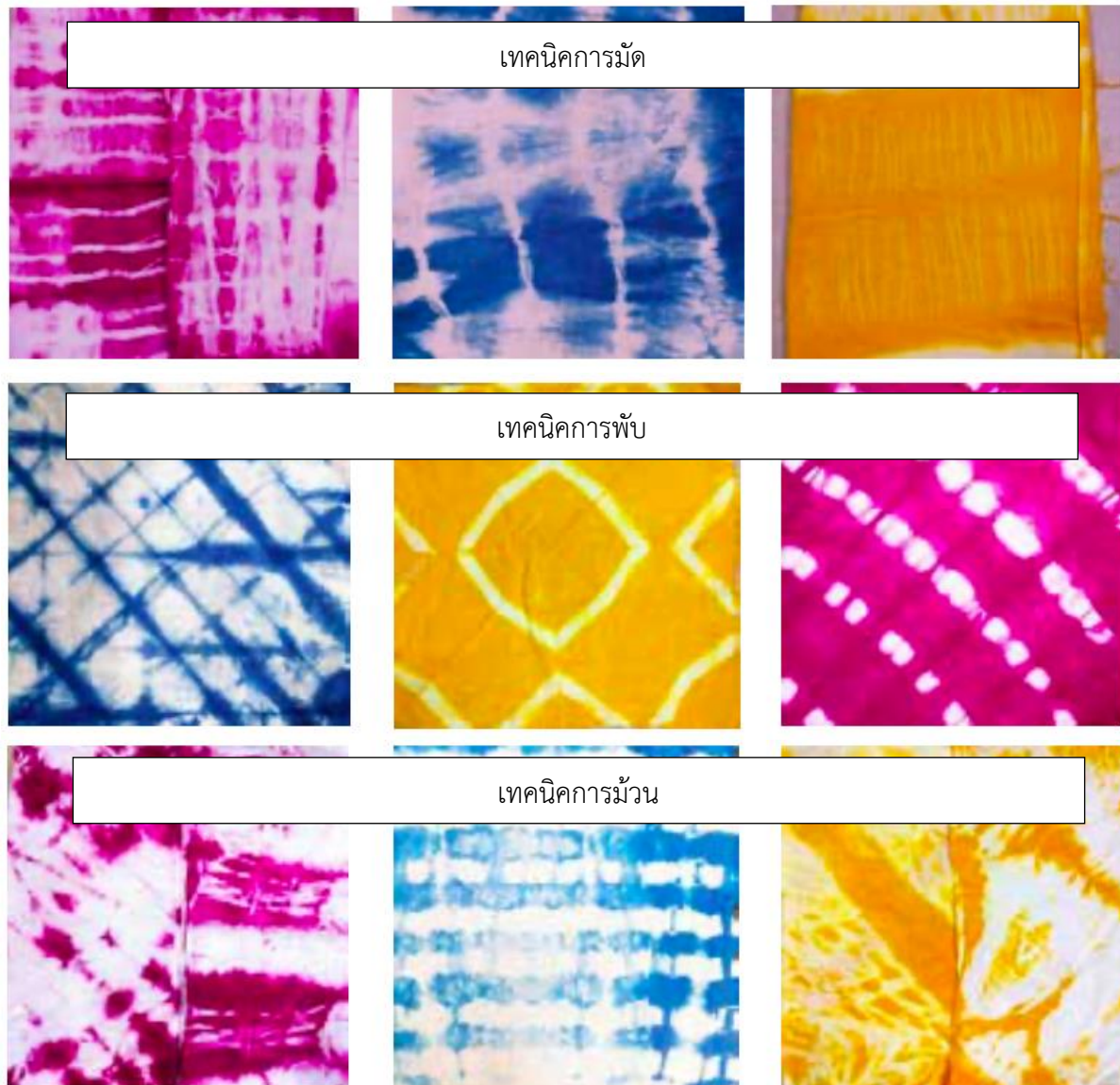
1. เพื่อศึกษาผลิตภัณฑ์การมัดย้อมผ้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอริติ ตำบลแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาและวิธีการสกัดสีย้อมผ้าจากธรรมชาติจากใบต้นสักของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอริติ ตำบลแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

การทบทวนวรรณกรรม

ภูมิปัญญา (Wisdom) เป็น ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่นำมาไปสู่การปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หรือ ภูมิปัญญา คือ พื้นความรู้ของปวงชนในสังคมนั้น ๆ และปวงชนในสังคมยอมรับรู้ เชื่อถือ เข้าใจ ร่วมกัน เรียกว่า ภูมิปัญญา (ประภาศิริ กลางพอน, 2562) โดยเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของชุมชนผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้ที่เกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่จนถึงปัจจุบันทั้งนี้ภูมิปัญญาการมัดย้อมเป็นศิลปะการมัดย้อมเป็นศิลปะบนผืนผ้าที่มีการสืบทอดกันมานานในหลายประเทศ เช่น ไทย มลายู อินเดีย ญี่ปุ่น เป็นต้น โดยเรียกรวมๆ ว่า “พลางจี” (Plangi) มีต้นกำเนิดในเอเชียกลาง หลังจากนั้นจึงแพร่ขยายไปยังญี่ปุ่นและอินเดียผ่านทางพ่อค้าที่เดินทางติดต่อการค้าไปทั่ว เอเชีย โดยในอินเดียจะเรียกว่า “พันธนะ” (Banthana) ซึ่งหมายถึงการมัดหรือการผูก ส่วนในญี่ปุ่นจะเรียกว่า “ชิโบริ” (Shibori) ซึ่งหมายถึงการมัดหรือปมโดย “พลางจี” (Plangi) เป็นวิธีการมัดย้อมแบบหนึ่ง ซึ่งรวมกลุ่มอยู่ในงานศิลปหัตถกรรม ประเภทเดียวกับ มัดหมี่ (Ikat) และ บาติก (Batik) โดย “พลางจี” (Plangi) เป็นการคำในภาษามลายู ซึ่งหมายความว่า หลากสีหรือลายจุดบนพื้นสีเป็นวิธีการมัด ผูกหรือเย็บรูดบนผืนผ้าที่ทอแล้วเป็นจุดเล็ก ๆ ด้วยเส้นด้ายแล้วนำไปย้อมหรือแต้มด้วยสีที่ต้องการ ทำให้เกิดเป็นวงหรือเหลี่ยมเล็ก ๆ สีขาวหรือตามสีพื้นผืนนิยมนำมาเป็นลวดลายธรรมชาติ เช่น ดอกไม้และใบไม้ เป็นต้น (ชนกนาถ มะยูโซ๊ะ, 2555) สำหรับการย้อมสีธรรมชาติจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน โดยเฉพาะแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีกรย้อมแบบย้อมครามโดยเป็นภูมิปัญญาอันในการแต่งแต้มสีให้กับเส้นใยผ้าสีขาว เพื่อให้ได้ผ้าที่มีสีสันและคงทนทำให้มีการสืบทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งชุมชนแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีต้นครามและต้นสักที่มีจำนวนมาก และมีการสืบสานและถ่ายทอดการย้อมเพียงแต่การย้อมคราม ให้กับคนรุ่นหลังจึงมีการย้อมสีจากต้นครามเป็นต้นมา

ลวดลายจากการมัดย้อมเกิดจากการ ผูก มัด เย็บ หนีบ หรือ การสกัดสี ในส่วนใดส่วนหนึ่งของผ้าที่ผู้ย้อมไม่ต้องการให้เกิดสีที่จะย้อมในครั้งนั้น โดยใช้วัสดุต่าง เช่น ยางรัด เชือก เหยี่ยว เชือกฝาง ไม้หนีบ ด้าย หรือถุงพลาสติก มาเป็นวัสดุช่วยในการมัดสี ร่วมกับการม้วน พับ จับ จีบ ขยำ หรือการเย็บผ้า ซึ่งจะให้ผลลัพธ์ของลายที่แตกต่างกันออกไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวิธีการในการออกแบบสีและการผสมผสานเทคนิคต่างเข้าไปด้วยกันของผู้ย้อม (ลัดดา บุตรเลี้ยง, 2559)

ชุดิมา งามพิพัฒน์ (2562) ได้ศึกษาการออกแบบลวดลายด้วยเทคนิคการมัดย้อม ที่ทำให้เกิดลวดลาย โดย การออกแบบลวดลายพื้นฐานเทคนิคการมัด การพับ และการม้วน ด้วยวิธีการย้อมสีจากวัสดุธรรมชาติ สีนํ้าเงินจากคราม สีเหลืองจากขมิ้น และสีชมพูจากฝาง แสดงดังรูปที่ 1

รูปที่ 1 การออกแบบลวดลายด้วยเทคนิคการมัดย้อม การมัด การพับ และการฉีก

ที่มา : ชุตินา งามพิพัฒน์ (2562)

เทคนิควิธีการทำมัดย้อม

อุปกรณ์ในการทำมัดย้อม จะประกอบด้วย ผ้า ภาชนะที่ใช้ในการมัดย้อม วัสดุกันสี สีที่ใช้ในการย้อม และอุปกรณ์อื่น โดยผ้าที่ใช้ในการมัดย้อมเป็นผ้าที่ทอจากเส้นใยธรรมชาติ เช่น ผ้าฝ้าย ผ้าลินิน และผ้าไหม ซึ่งจะต้องนำไปซัก น้ำเปล่า ต้มในน้ำเดือด หรือแช่แล้วซักในน้ำสบู่อ่อน ๆ ก่อน เพื่อชำระสิ่งสกปรกหรือเคมีที่เคลือบบนผิวผ้าออกเสียก่อน ผ้านั้นจึงจะสามารถนำมา ย้อมแล้วติดสีได้ดี ส่วนผ้าที่ทอจากเส้นใยสังเคราะห์จะนำมาย้อมแล้วไม่ได้สีที่ติดทน เนื่องจากเส้นใยไม่ดูดซับสี ยกเว้นเส้นใยสังเคราะห์จากเส้นใยพืช เช่น ผ้าเรยอน ซึ่งสามารถนำมาย้อมได้สีที่ดี บางครั้งอาจจะนำผ้าที่จะย้อมไปทำการฟอกสีให้ผ้าเป็นสีขาวที่สุดก่อน โดยการนำมาไปชุบในน้ำยาเคมีสำหรับฟอกสีผ้าก่อนได้ ส่วนภาชนะที่ใช้ในการมัดย้อมควรจะเป็นภาชนะที่มีขนาดใหญ่ ที่สามารถจุ่มผ้าลงย้อมทั้งพื้นที่ที่ต้องการ อาจใช้เป็นภาชนะโลหะเคลือบ สแตนเลส หรือพลาสติก ตามแต่วิธีของผู้ย้อมว่าจะใช้การย้อมร้อนหรือย้อมเย็น นอกจากนี้วัสดุกันสีเช่น เชือกต่าง ๆ ด้าย ยางวง ถุงพลาสติก ไม้หนีบ ลูกบิด หมุดไม้ ก้อนกรวด หรือวัสดุอื่น ๆ ตามแต่การออกแบบลวดลายของผู้ย้อม ทั้งนี้สีที่ใช้ในการย้อม มีทั้งสีทางเคมี

ที่มีขายทั่วไปตามท้องตลาด และสีย้อมที่สกัดจากธรรมชาติ ส่วน อุปกรณ์อื่น ๆ ที่ใช้ประกอบการมัดย้อม ได้แก่ กรรไกร เข็ม ที่เลาะด้าย และถุงมือยาง เป็นต้น (ลัดดา บุตรเลี้ยง, 2559)

จากการศึกษากระบวนการทำให้เกิดลวดลายที่เกิดจากการมัดย้อมยังไม่มีกระบวนการบันทึกไว้แต่อาจจะเป็นการเล่าปากต่อปาก ซึ่งทำให้ลวดลายที่เกิดจากภูมิปัญญาชุมชนหรือคนคิดในรุ่นแรกๆ เกิดการสูญหาย เพราะไม่ได้มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรจึงทำให้ ต่อมากลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี สามารถนำเทคนิคต่าง ๆ มาประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยตามความต้องการของผู้บริโภคเพื่อให้เกิดลวดลายใหม่ มีการวิเคราะห์ข้อมูลความนิยมในการใช้สินค้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ทั้งจากผู้ขายที่นำผ้าไปขายต่อ และผู้ซื้อที่เป็นนักท่องเที่ยวที่มีความคิดเห็นต่อลวดลายผ้ามัดย้อมและผลิตภัณฑ์ประเภท กระเป๋า เสื้อผ้ากันเปื้อน และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ จากการสัมภาษณ์ คุณ อภิตี ชัยอินทร์ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ตำบล แม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ปัจจุบันมีจำนวน 10 ลาย

นอกจากนี้ยังมีขั้นตอนการเตรียมตัวทำปฏิกิริยา ตัวทำปฏิกิริยาคือวัตถุดิบที่จะมาช่วยเพิ่มและเปลี่ยนสีสันทให้ได้ดีที่หลากหลายขึ้นจากเดิม ซึ่งแต่ละตัวจะทำให้ผ้าที่ย้อมเปลี่ยนเป็นสีต่าง ๆ เช่น สีเข้มขึ้น หรือจางลง หรือเปลี่ยนเป็นสีอื่น ๆ แต่ก้อยู่ในโทนสีเดิม ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของสารดังกล่าว ดังนี้

1. น้ำด่าง ได้จากการนำขี้เถ้าจากเตาไฟที่เผาไหม้แล้วประมาณ 1-2 กิโลกรัม มาผสมให้ ละลายกับน้ำประมาณ 10-15 ลิตร ในภาชนะ เช่น ถังน้ำ หรือแกลอน แล้วปล่อยทิ้งไว้ให้ตกตะกอน ประมาณ 1-2 วัน หลังจากนั้นเทกรองน้ำที่ใส ๆ ที่ได้จาก การหมักขี้เถ้ามาเป็นน้ำหัวเชื้อ ซึ่งสามารถใส่ขวดแล้วเก็บไว้ได้นาน โดยน้ำด่างขี้เถ้าที่ดีจะต้องใสและไม่มียากเหนียว ปริมาณที่ใช้ในแต่ละครั้ง โดยน้ำ 1 ถึง ใช้น้ำด่างประมาณครึ่งขวดลิตร เป็นต้น
2. น้ำปูนใส ได้จากการนำปูนขาวเคี้ยวหมากขนาดเท่าหัวแม่มือ มาละลายกับน้ำ 1 ถัง (ประมาณ 15 - 20 ลิตร) ทิ้งไว้ให้ตกตะกอนรินเอาเฉพาะน้ำที่ใส ๆ เท่านั้น น้ำปูนใสที่ดี จะใส และไม่มียากเหนียว
3. น้ำสารส้ม ได้จากการนำสารส้มที่เป็นก้อนมาแก้วให้ละลายกับน้ำ จากนั้นกรองหรือตักน้ำสารส้มมาใช้ น้ำสารส้มจะใสและไม่มียากเหนียว
4. น้ำสนิม ได้จากการนำเศษเหล็ก ตะปู หรือ สังกะสีที่เป็นสนิม นำลงไปแช่น้ำทิ้งไว้กลางแดดเป็นเวลาอย่างน้อย 1 เดือนหมั่นตรวจดูและเติมน้ำให้เต็มเสมอ เพราะเมื่อน้ำน้ำไปตั้งกลางแดดน้ำจะระเหยกลายเป็นไอจึงต้องเติมน้ำอยู่เสมอ เมื่อจะใช้ให้กรองเอาเฉพาะน้ำที่แช่เหล็กและต้องระวังเศษเหล็กจะผสมมากับน้ำ เพราะอาจจะเกิดอันตรายได้ น้ำสนิมจะมีสีขุ่นดำ และมีกลิ่นค่อนข้างเหม็น ปริมาณใช้น้ำสนิมครึ่งขวดลิตรต่อน้ำ 1 ถัง (ประมาณ 15 - 20 ลิตร)

สำหรับเทคนิคการมัดย้อม เสาวนิตย์ กาญจนรัตน์ (2557) ได้ศึกษาถึงหลักการสำคัญในการมัดย้อมผ้าในงานวิจัย เรื่อง การออกแบบลวดลายหัตถกรรมผ้ามัดย้อมด้วยสีเคมีและสีธรรมชาติพบว่า หลักการสำคัญในการทำมัดย้อมคือส่วนที่ถูกมัดคือส่วนที่ไม่ต้องการให้สีติด ส่วนที่เหลือหรือส่วนที่ไม่ได้มัดคือส่วนที่ต้องการให้สีติด การมัดเป็นการกันสีไม่ให้สีติดนั่นเอง ลักษณะที่สำคัญของการมัดมี ดังนี้

1. ความแน่นของการมัด กรณีแรกคือการมัดมากเกินไปจนไม่เหลือพื้นที่ให้สีแทรกซึมเข้าไปได้เลย ผลที่ได้คือ ได้สีขาวของเนื้อผ้าเดิม อาจมีสีย้อมแทรกซึมเข้ามาได้เล็กน้อยซึ่งจะทำให้เกิดลวดลายขึ้นน้อย กรณีที่สองคือการมัดน้อยเกินไป มีเหลือพื้นที่ให้สีย้อมติดเกือบเต็มผืน การมัดแบบนี้จะเกิดลายน้อยเช่นเดียวกัน โดยมีสีย้อมตลอดทั้งผืนแต่แทบไม่มีลวดลายเลย กรณีที่สามคือมัดเหมือนกันแต่มัดไม่แน่น การมัดแบบนี้เท่ากับไม่ได้มัดเพราะหากมัดไม่แน่นสี ก็จะแทรกซึมผ่านเข้าไปได้ทั่วทั้งผืน
2. การใช้อุปกรณ์ช่วยในการหนีบผ้าแล้วมัด เพื่อให้เกิดความแน่น และเกิดลวดลายตามแม่แบบที่ใช้หนีบ ดังนั้น ลายสวยเพียงใดขึ้นอยู่กับารออกแบบแม่แบบที่จะใช้หนีบด้วย
3. ความสม่ำเสมอของสีย้อม สีย้อมที่ติดผ้าจะสม่ำเสมอขึ้นอยู่กับอุณหภูมิความร้อนขณะนำผ้าลงย้อม และการกลับผ้าไปมาการขยี้ผ้าเกือบตลอดเวลาของการย้อม 1.00 - 1.30 ชั่วโมง ก่อนที่จะแช่ผ้าไว้

นอกจากนี้การประดิษฐ์ลวดลายผ้ามัดย้อมขึ้นอยู่กับจินตนาการและการสังเกตของแต่ละบุคคล ซึ่งการมัดแต่ละครั้งหรือแต่ละคน ลายผ้าที่ได้จะไม่เหมือนกัน แต่ก็สามารถปรับปรุง หรือออกแบบให้ ใกล้เคียง หรือ คล้ายกันได้ซึ่งการมัดลายแบบพื้นฐานมีอยู่ด้วยหลายแบบ ดังนี้ (ชนกนาถ มะยูโซ๊ะ, 2555)

1. การพับแล้วมัด วิธีนี้เป็นที่นิยมมากที่สุด เนื่องจากเป็นวิธีที่ง่ายต่อการออกแบบ ลวดลาย เนื่องจากลายที่ได้จะมีความสมมาตร ทำได้โดยการพับผ้าเป็นรูปต่าง ๆ แล้วมัดด้วยยางหรือเชือก ผลที่ได้จะได้ลวดลายที่มีลักษณะลายด้านซ้ายและลายด้านขวาจะมีความใกล้เคียงกัน แต่จะมีสีอ่อนด้านหนึ่งและสีเข้มด้านหนึ่ง เนื่องจากว่าหากด้านใดโดนพับไว้ด้านในสีก็จะซึมเข้าไปน้อย ผลที่ได้ก็คือจะมีสีจางกว่านั่นเอง

2. การทอแล้วมัด เป็นการนำการใช้ผ้าทอวัตถุต่าง ๆ ไว้แล้วใช้ยางหรือเชือกมัดด้วยวิธีต่าง ๆ ก่อนแล้วจึงทอด้วยวัสดุอื่น เช่น กล้วยพลาสติกที่เจาะรู ลายที่เกิดขึ้นจะเป็นลายเล็กหรือลายใหญ่ จะขึ้นอยู่กับวัสดุที่นำมาใช้และลักษณะของการใช้วัสดุ ซึ่งจะทำให้เกิดความสวยงามแตกต่างกันไป

3. การขยำแล้วมัด หรือรวผ้าเป็นกระจุกอย่างไม่ตั้งใจแล้วมัดด้วยยางหรือเชือก จะได้ลวดลาย หรือลวดลายโดยบังเอิญที่เกิดความสวยงาม และไม่สามารถทำแบบนี้ขึ้นได้อีกเพราะเป็นลวดลายที่เกิดจากความบังเอิญและเราไม่สามารถควบคุมการทับซ้อนของผ้าได้

4. การพับแล้วหนีบ เป็นการพับผ้าเป็นรูปแบบต่าง ๆ แล้วใช้ไม้หรือที่หนีบผ้ามาหนีบ หรือไม้ไผ่สกริมหรือไม้ไผ่บาง ๆ หนีบไว้ทั้ง 2 ข้าง โดยรูปที่ได้จะเป็นรูปดอกไม้หรือรูปสี่เหลี่ยม เป็นต้น

การย้อมโดยสัณฐานธรรมชาติ

นันทิพย์ หาสิน และฉัตรดาว ไชยหล่อ (2559) อธิบายว่าการสัณฐานธรรมชาติ สามารถทำได้ 2 วิธี โดยวิธีแรกคือการสัณฐานโดยการต้มหรือการสัณฐานแบบร้อน โดยใช้ความร้อนในการละลายสีและสารประกอบอื่น ๆ เพื่อสัณฐาน วิธีที่สองคือการสัณฐานโดยการหมัก หรือการสัณฐานแบบเย็น โดยการหมักพืชที่ให้สีเพื่อให้สัณฐานให้สีละลายน้ำ นิยมใช้กับการย้อมคราม วัสดุการให้สีธรรมชาติส่วนใหญ่จะได้จากพรรณไม้มีนาชนิด ซึ่งได้จากส่วนต่าง ๆ ของพืช แสดงดังตารางที่ 1

1

ตารางที่ 1 การจำแนกโทนสีธรรมชาติชนิดต่าง ๆ

โทนสี	แหล่งให้สี
สีแดง	เมล็ดคำแสด แก่นฝาง เปลือกสมอ เปลือกสะเดา ดอกมะลิวัลย์ แก่นกะหล่ำ แก่นประดู่ รากยอป่า ดอกกระเจียว เปลือกส้มเสี้ยว
สีเหลือง	หัวขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย หัวไพล แก่นไม้พุด ดอกกรรณิการ์ รากฝาง ใบมะขาม ผลดิบมะตูม ดอกพกากรอง ดอกคำฝอย ดอกดาวเรือง เปลือกประโหด แก่นเข ใบเสนียด แก่นแค แก่นฝรั่ง ใบขี้เหล็ก แก่นขนุน ต้นสะตอ ใบเทียนกิ่ง
สีน้ำเงิน	ใบบวบ ใบหูกวาง เปลือกเพกา เปลือกต้นมะริด เปลือกสมอ เปลือกกระหูด ใบเลี่ยน เปลือกสมอภิกษา ใบตะขบ ดอกอัญชัน ต้นคราม
สีม่วง	ผลลูกหว้า เปลือกผลมังคุด ผลหม่อน
สีเขียว	เปลือกต้นเพกา เปลือกสมอ ใบเตย ใบกระเพรา
สีชมพู	ต้นมหาภาพ ต้นฝาง แก่นหางนกยูง
สีน้ำตาล	เปลือกไม้โกงกาง เปลือกสีเสียด เปลือกพะยอม เปลือกผลทับทิม เปลือกคาง เปลือกขาว เปลือกสนทะเล เปลือกแสมดำ เปลือกนนทรี เปลือกมะหาด แก่นคูณ เปลือกแค
สีดำ	ใบกระเม็ง ผลมะเกลือ เปลือกกรรพ้า ผลดิบเต้า บัวสาย

ที่มา : นันทิพย์ หาสิน และฉัตรดาว ไชยหล่อ (2559)

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาแบบเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนการวิจัย ดังนี้คือ การมีการเก็บข้อมูลโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยเจาะจงเลือกประธานและผู้ก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี และสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ตำบลแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 15 คน ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ประสบการณ์ และมีความเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับผ้ามัดย้อม โดยสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลแบบตัวต่อตัว (Face-to-face) ที่แบ่งเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งมีแบบแผน (Semi structured) และใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview guide) ซึ่งใช้คำถามแบบปลายเปิดเป็นแนวทางในการสัมภาษณ์โดยใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณ 1 ชั่วโมง มีการจดบันทึกการสัมภาษณ์และบันทึกเสียงในการสัมภาษณ์เพื่อความถูกต้องเที่ยงตรงของข้อมูลแล้วจัดทำเป็นเอกสารผลการสัมภาษณ์ (Transcript) เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อทราบความเป็นมาของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี เทคนิควิธีและกระบวนการทำผ้ามัดย้อม ได้แก่ การมัดเพื่อสร้างลวดลายต่าง ๆ ขั้นตอนวิธีการย้อมสีจากธรรมชาติ โดยเฉพาะการย้อมสีจากใบต้นสัก

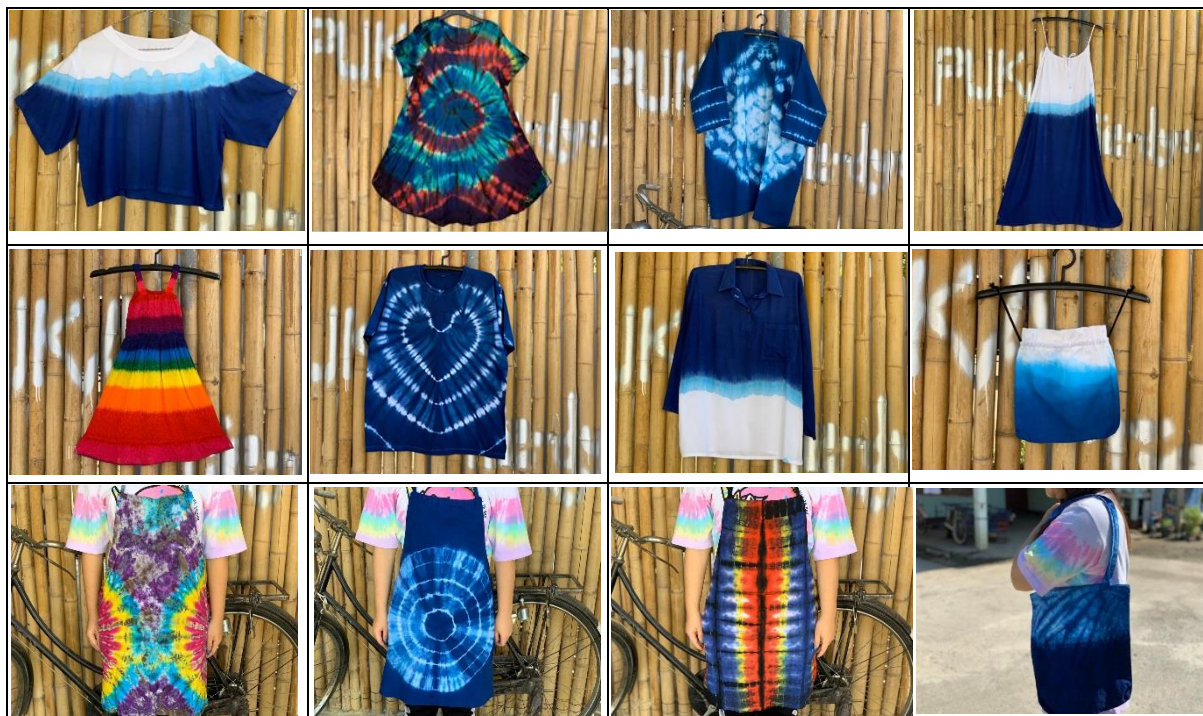
เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก คือ การนำเอาโจทย์ของการบริการวิชาการเพื่อค้นหาคำถามและความรู้และจัดเก็บองค์ความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนเกี่ยวกับการผลิตผ้ามัดย้อม แล้วพิจารณาผลของการทบทวนวรรณกรรมและให้ที่ปรึกษาช่วยตรวจสอบทำการแก้ไขปรับปรุงเป็นขั้นตอนสุดท้ายก่อนนำไปใช้ในการสัมภาษณ์จริง จากนั้นกำหนดแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อวิเคราะห์ถึงประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเทคนิควิธีการเกี่ยวกับผ้ามัดย้อมโดยอาศัยข้อมูลจากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีข้อคำถามหลัก ได้แก่ ความเป็นมาของการก่อตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน และทั้งเทคนิควิธีการผลิตผ้ามัดย้อมสีธรรมชาติจากใบต้นสัก

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการที่ดำเนินการควบคู่กันไปกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ตั้งแต่แรกจนถึงขั้นสุดท้าย โดยการวิเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวมีขั้นตอนที่สำคัญ คือ การจดบันทึกการสัมภาษณ์ และการบันทึกการสัมภาษณ์ด้วยเครื่องบันทึกเสียงและวิดีโอ และส่งให้คุณ อภิตี ชัยอินทร์เพื่อเป็นการยืนยันความถูกต้องของข้อมูลเกี่ยวกับผ้ามัดย้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี และสรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษา

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี พบว่าเกิดจากการรวมกลุ่มของแม่บ้านเย็บผ้าซึ่งตัดเย็บเสื้อผ้าและย้อมผ้ามาเกือบ 20 กว่าปีแล้ว กลุ่มชุมชนนี้มาต่อยอดคือด้วยการเพิ่มผลิตภัณฑ์ที่ทันสมัยแล้วก็มีหลากหลายชิ้น หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2560 จึงแยกออกมาจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในปี 2560 มีสมาชิก 15 คน ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 ได้ขึ้นทะเบียนวิสาหกิจชุมชน และในปีพ.ศ. 2560 ได้เข้าไปร่วมการคัดสรรหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งอยู่ในระหว่างการพัฒนาและนำเสนอแก้ไขปรับปรุงตัวผลิตภัณฑ์ให้ตรงตามมาตรฐานของกลุ่ม OTOP ตามมาตรฐานที่ได้ไว้ จากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี จะมีความเด่นโดดเด่นในเรื่องของบุคลากรช่างตัดเย็บที่มีฝีมือที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกตั้งแต่เริ่มต้นก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน มีการบริหารจัดการและดำเนินงานที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม มีแหล่งจัดซื้อจัดหาวัตถุดิบที่ตรงตามความต้องการของลูกค้า สามารถผลิตสินค้าตามคำสั่งซื้อและสามารถออกแบบให้กับลูกค้าในรูปแบบที่ทันสมัยและเป็นปัจจุบัน อย่างไรก็ตามยังพบจุดที่ควรพัฒนา ได้แก่ ความประณีตในการตัดเย็บและการใช้สีธรรมชาติในการย้อมผ้า โดยที่ผ่านมามีคำสั่งซื้อส่วนใหญ่เป็นการผลิตผ้ามัดย้อมจากสีเคมี ดังนั้นทางหน่วยงานที่ดูแลด้าน OTOP จึงมีข้อเสนอแนะและขอแนะนำให้กลุ่มทดลองใช้สีธรรมชาติจากวัตถุดิบหรือพืชในท้องถิ่นเพื่อประยุกต์ใช้กับผลิตภัณฑ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ซึ่งทางสมาชิกกลุ่มฯ มีความคิดเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันที่ต่อยอดองค์ความรู้จากภูมิปัญญาพื้นบ้านไปสู่พัฒนานวัตกรรมในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมจากสีธรรมชาติที่ได้จากใบต้นสัก ซึ่งสามารถนำไปสู่การสร้างเอกลักษณ์ของชุมชน และสร้างจุดเด่นให้กับผลิตภัณฑ์และสอดคล้องกับอัตลักษณ์ของหมู่บ้าน

ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ที่มีคำสั่งซื้อและผลิตในปัจจุบัน ได้แก่ ชุดสตรี ชุดเด็ก ผ้าพันคอ หมวก กระเป๋า และผ้ากันเปื้อน ดังรูปที่ 2

รูปที่ 2 ผลิตภัณฑ์ผ้ามัดย้อมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี

สำหรับขั้นตอนการย้อมผ้าจากสีสกัดจากใบต้นสัก ผลการสัมภาษณ์ พบว่าขั้นตอนการดำเนินงาน มีรายละเอียดแสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ขั้นตอนการย้อมผ้าจากสีธรรมชาติที่สกัดจากใบต้นสัก

รายละเอียดขั้นตอนการย้อมผ้าจากสีธรรมชาติที่สกัดจากใบต้นสัก	รูป
ขั้นตอนที่ 1. การเตรียมผ้า โดยผ้าที่จะนิยมนำมาใช้ย้อมเนื่องจากผ้าฝ้ายเป็นผ้าที่มีลักษณะที่ย้อมและติดสีได้ง่าย โดยการนำผ้าฝ้ายมาตัดหรือออกแบบให้เป็นรูปทรง เช่น เสื้อ กระเป๋า ผากันเปื้อน เป็นต้น หลังจากนั้น นำผ้าฝ้ายที่ได้นำไปซักพร้อมกับผงซักฟอก เพื่อให้แป้งที่ติดอยู่บนผ้าฝ้ายหลุดออก หลังจากนั้นทำการมัดตามลวดลายที่ต้องการ	
ขั้นตอนที่ 2. การเตรียมน้ำต้นใบสักเพื่อสำหรับการย้อม โดยนำใบและต้นสักมาล้างและตากให้แห้งก่อน ในการตากแห้งจะใช้เวลาประมาณ 1 แดด จะได้ลักษณะใบตามรูป	
ขั้นตอนที่ 3. การสกัดสีจากการต้ม โดยนำใบและต้นสักต้มน้ำในอัตราส่วน 1:1 ต้มทิ้งไว้ประมาณ 2-3 ชั่วโมงเพื่อให้ได้สีของใบและต้นสักที่เข้มข้น ทั้งนี้หากต้องการสีที่เข้มข้นให้ใช้ระยะเวลาต้มนานขึ้น	
ขั้นตอนที่ 4. การย้อมสีผ้าด้วยต้นใบสัก โดยการใส่ผ้าที่ย้อมลงในหม้อและคนให้ผ้าและสีเข้ากันจนทั่วผ้าทิ้งไว้ประมาณ 20-30 นาที และนำผ้าออก (ความเข้มของสีจะขึ้นอยู่กับจำนวน ต้นใบสักที่ใส่ลงไป โดยปกติแล้วจะใช้ประมาณ 15-20 ใบและใช้เวลาต้มประมาณ 2-3 ชั่วโมง) ทั้งนี้หากใช้ ใบและต้นสักในปริมาณมากและใช้เวลาในการต้มมากขึ้นเป็นจำนวน 4-5 ชั่วโมง จะทำให้ได้สีที่มีความเข้มมากขึ้น	
ขั้นตอนที่ 5. การเตรียมน้ำขี้เถ้าซึ่งมีสภาพเป็นด่าง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของสี ทำให้สีติดกับผ้าดีขึ้นและเพิ่มความคงทนให้กับสี โดยนำขี้เถ้าผสมกับน้ำเปล่าในอัตราส่วน 1 ขันน้ำต่อน้ำ 1 กิโลกรัม ตั้งทิ้งไว้ประมาณ 30 นาที	
ขั้นตอนที่ 6. การแช่ผ้าในน้ำขี้เถ้า โดยนำผ้าที่ย้อมเสร็จแล้วไปแช่ในน้ำขี้เถ้า (ในขณะที่แช่จะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสีที่ผ้าจะมีลักษณะที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้นทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ เวลาที่ย้อมด้วย)	
ขั้นตอนที่ 7. หลังจากที่ย้อมเสร็จแล้วก็นำผ้าไปตากแดดให้แห้ง สีที่ได้จะขึ้นอยู่กับ ความแรงและเวลาในการตากแดด หากใช้เวลาตากผ้านานและแสงแดดจ้าเป็นระยะเวลานาน อาจส่งผลให้สีที่ย้อมเกิดการซีดจาง	

การสรุปผลและอภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาพบว่าผลิตภัณฑ์การมัดย้อมผ้าของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ตำบลแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ ชุดสตรี ชุดเด็ก ผ้าพันคอ หมวก กระเป๋า และผ้ากันเปื้อน เทคนิคการมัดย้อมใช้รูปแบบการพับแล้วมัด การทอแล้วมัด การขยำแล้วมัด และการพับแล้วหนีบ เพื่อสร้างลวดลายของผ้า รวมทั้งออกแบบให้มีสีเข้มสีก่อน และหลากหลายสีสรร สอดคล้องกับ ชูติมา งามพิพัฒน์ (2562) ที่ศึกษาการออกแบบลวดลายเทคนิคการมัดย้อม และย้อมด้วยสีจากธรรมชาติ พบว่าการออกแบบลวดลายด้วยเทคนิคการมัดย้อม การมัด การพับ การม้วนโดยใช้เทคนิคการมัดย้อมที่ทำให้เกิดลวดลายและการออกแบบลวดลายพื้นฐานด้วยเทคนิคการมัด เทคนิคการพับ เทคนิคการม้วน ซึ่งเทคนิคการมัดลวดลายที่มีลักษณะคล้ายกัน สีเข้มสีก่อนตามเทคนิคสีย้อมจากธรรมชาติคราม ผาง ขมิ้น ส่วนที่ถูกมัดจะมีลักษณะสีขาวจะซึมเข้าไปน้อยกว่า นำมาผสมผสานกันจนเกิดลวดลายใหม่ๆ ที่สวยงาม เทคนิคการพับ ผลที่ได้จะได้ลวดลายที่มีลักษณะลวดลายที่คล้ายดอกไม้รูปสี่เหลี่ยมเทคนิคการม้วนผลที่ได้จะได้ลวดลายที่มีลักษณะลวดลายอิสระ ลวดลายนี้มีลักษณะพิเศษไม่สามารถควบคุมการทับซ้อนของการม้วนผ้าได้สีย้อมจากวัสดุธรรมชาติใช้ในการย้อมสีแหล่งวัตถุดิบสำหรับสีย้อมผ้าธรรมชาติพบว่ามีลักษณะสารสกัดสีย้อมจากวัสดุธรรมชาติ ผาง (แก่นไม้) พบว่าลักษณะที่ได้จากการย้อมสีชมพูคุณภาพของสีมีความคงทนต่อการซักและแสงในระดับต่ำ คราม (ครามเปียก) พบว่าลักษณะสีย้อมจากวัสดุธรรมชาติลักษณะสีที่ได้จากการย้อมครามสีน้ำเงินเข้มและขมิ้น พบว่าลักษณะสีที่ได้จากการต้มขมิ้นแห้ง สีที่ได้จากการย้อมสีเหลือง วิธีย้อมเส้นไหมและผ้าต่าง ๆ คุณภาพสีดีกว่าการไม่ใช้สารช่วยติดสีใด ๆ เป็นเวลานาน

อย่างไรก็ตามผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ของ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ตำบลแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ยังคงใช้วิธีการย้อมสีด้วยสารเคมี ในขณะที่ ภัทรา นิษฐ์ สิทธิพันธ์ พริยะ แก่นทับทิม และประเทืองทิพย์ ปานบำรุง (2557) ได้ศึกษาทำการพัฒนาลวดลายผลิตภัณฑ์ต้นแบบผ้า มัดย้อมด้วยการย้อมจากสีธรรมชาติเพื่อพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ต้นแบบผ้า มัดย้อมด้วยการย้อมจากสีธรรมชาติเป็นการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นจากผลการทดลองย้อมสีธรรมชาติที่ได้เลือกเฉดสีที่นำไปออกแบบและพัฒนาลวดลายการมัดย้อมของผลิตภัณฑ์ต้นแบบผ้ามัดย้อม ได้แก่ ผ้าพันคอ และกระเป๋า โดยมีการกำหนดการออกแบบและการถ่ายทอดเทคโนโลยีของลวดลายจำนวน 6 ลายคือ ลายสมุนไพรรไทย ลายอัญมณีไทย ลายว่าวไทย ลายผักผลไม้ไทยลายดอกไม้ไทยและลายขนมไทย เป็นการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ต้นแบบในเชิงสร้างสรรค์ให้มีความเป็นสากลและปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านผลิตภัณฑ์ต้นแบบผ้ามัดย้อมด้วยการย้อมจากสีธรรมชาติ

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ย้อมสีผ้าจากภูมิปัญญาชุมชน ชูติมา งามพิพัฒน์ (2562). ได้ศึกษาพบว่าการย้อมสีธรรมชาติเป็นภูมิปัญญาของชาว บ้านที่เกือบจะสูญหายไป พร้อมกับการพัฒนาอุตสาหกรรมสิ่งทอ ซึ่งใช้สารเคมี ในการย้อม แต่ในประเทศไทยยังมีผู้รู้สืบสาน และพัฒนาองค์ความรู้ในการย้อม สีธรรมชาติให้เป็นที่ยอมรับของสังคมอย่างแพร่หลาย ทั้งในระดับบุคคลชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนทั้งจากหน่วยงานของรัฐและสถาบันการศึกษา ทั้งนี้การย้อมสีที่ได้จากวัตถุดิบธรรมชาติตามแบบ ภูมิปัญญาท้องถิ่นถึงแม้จะผ่านมาหลายปียังคงสภาพเดิมและในบางสีย้อมจาก วัตถุดิบธรรมชาติบางชนิดเมื่อระยะเวลาผ่านไปกลับมีลักษณะสีเข้มขึ้น โดยสีที่ได้จากธรรมชาติของไทยนั้นส่วนมากจะได้จากต้นไม้เปลือก แก่น ราก ดอก ใบ และผล ทั้งนี้การย้อมผ้าสีจากธรรมชาติของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผ้ามัดย้อมอภิตี ตำบลแม่ปูคา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าได้มีการพัฒนาการผลิตผ้ามัดย้อมด้วยการย้อมจากสีธรรมชาติโดยนำแก่นและใบต้นสักมาสกัดสี โดยการต้มซึ่งเป็นวิธีการย้อมแบบย้อมร้อน เพื่อให้ได้สีที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่ง วิเชษฐ์ จันทรคงหอมและคณะ (2554) อธิบายว่าการสกัดสีด้วยการหมัก หรือย้อมเย็นเป็นวิธีที่เรียบง่ายและประหยัดมากที่สุด นอกจากนี้ยังพบวิธีการแบบผสมผสานการสกัดสีโดยการต้มย้อมหมัก เป็นกระบวนการย้อมที่มีหลาย มีข้อดีคือสามารถสกัดสีจากพืชได้หลายชนิด ดังนั้นในการเลือกวิธีการย้อมสีธรรมชาติ ควรคำนึงถึงการเลือกวิธีการย้อมให้เหมาะสมกับลักษณะของวัตถุดิบที่ย้อม ชนิดของพืชที่ให้สีที่มีในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะงาน ระยะเวลา และความถนัดของผู้ย้อม นันทิยา ดอนเกิด (2559) ได้ศึกษาภูมิ

ปัญญามัถย้อม เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบุรี พบให้เห็นว่าการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากมัถย้อม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับมัถย้อม ทั้งการวิเคราะห์รูปแบบ ลวดลาย สี สัน กระบวนการทอ แนวความคิด ที่มาและ องค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง วัตถุดิบ ประโยชน์การใช้งาน ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน และ สอดคล้องกับ นันทิพย์ หาสิน และฉัตรดาว ไชยหล่อ (2559) อธิบายว่าการสกัดสีธรรมชาติ สามารถทำได้ 2 วิธี โดยวิธีแรกคือ การสกัดสีโดยการต้มหรือการสกัดสีแบบร้อน โดยใช้ความร้อนในการละลายสีและสารประกอบอื่น ๆ เพื่อสกัดสี วิธีที่สองคือ การสกัดสีโดยการหมัก หรือการสกัดสีแบบเย็น โดยการหมักพืชให้สีย้อมเพื่อให้สกัดสารให้สีละลายน้ำ นิยมใช้กับการย้อมคราม วัสดุการให้สีธรรมชาติส่วนใหญ่จะได้จากพรรณไม้ในนาชนิด ซึ่งได้จากส่วนต่าง ๆ ของพืช

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการออกแบบลวดลายใหม่ ๆ ที่ไม่ซ้ำแบบเดิม และสร้างลวดลายเฉพาะให้เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยเทคนิควิธีการย้อมสีธรรมชาติจากพืชชนิดอื่นๆ ที่มีจำนวนมากในชุมชน เพื่อเพิ่มมูลค่าของการมัถย้อม และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน
2. วิธีการผลิตมัถย้อมสีธรรมชาติจากใบต้นสักให้มีสีเข้มหรืออ่อน ขึ้นอยู่กับปริมาณเวลาในการต้ม ถ้าจำนวนมากขึ้น หรือต้มโดยใช้เวลานานขึ้น จะทำให้ได้สีที่มีความเข้มมากขึ้น
3. เทคนิควิธีการเพิ่มประสิทธิภาพของสีธรรมชาติจากต้นใบสักกับน้ำด่างซี้เถา ทำให้สีติดกับผ้าดีขึ้นและเพิ่มความคงทนให้กับสี
4. การสร้างหรืออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะการย้อมสีผ้าจากธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืนนั้น เทศบาลตำบลหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน ควรจัดกิจกรรมเพื่อปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ สร้างจิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่นนั้น ๆ ที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นร่วมกัน รวมทั้งสนับสนุนให้มีการเผยแพร่องค์ความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อแสดงสภาพชีวิตและความเป็นมาของการผลิตมัถย้อมสีธรรมชาติของชุมชนอันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นด้วย

เอกสารอ้างอิง

- ชนกนาถ มะยุไช้. (2555). *ศิลปะการออกแบบลวดลายผ้าด้วยการมัถย้อมสีจากธรรมชาติ: ศึกษาเฉพาะ ประเภท รูปแบบ เทคนิคและกระบวนการออกแบบลวดลายด้วยการมัถย้อมผ้า การสกัดสีย้อมจากธรรมชาติ*. รายงานวิจัย. คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
- ชุดิมา งามพิพัฒน์. (2562). การออกแบบลวดลายเทคนิคการมัถย้อม และย้อมด้วย สีจากธรรมชาติ กรณีศึกษากลุ่มตัวอย่างนักเรียนชั้น มัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนมัธยมปทุมมาวาส เขต ทวีวัฒนา กรุงเทพมหานคร. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์วิชาการ วิจัย และงานสร้างสรรค์*. 6(1). 246-265.
- นันทิพย์ หาสิน และฉัตรดาว ไชยหล่อ. (2559). การศึกษากระบวนการสกัดสีธรรมชาติจากพืชเพื่องานมัถย้อม. ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติ นอร์ทเทิร์นวิจัย ครั้งที่ 3*. 513-516. ตาก: วิทยาลัยนอร์ทเทิร์น. จาก http://www.northern.ac.th/north_research/p/document/file_14908366391.pdf
- นันทิยา ดอนเกิด (2560). การศึกษาภูมิปัญญามัถย้อมเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ ชุมชนบ้านหัวชะอา อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัด เพชรบุรี. รายงานสืบเนื่องการประชุมสัมมนาวิชาการ (Proceedings) *การนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ เครือข่ายบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏภาคเหนือ ครั้งที่ 17*. 1385-1400.

- ภัทรานิษฐ์ สิทธิพนธ์ พริยะ แก่นทับทิม และประเทืองทิพย์ ปานบำรุง. (2557).การพัฒนาผลผลิตผลิตภัณฑ์ต้นแบบผ้ามัดย้อมด้วยการย้อมจากสีธรรมชาติ. *วารสารวิชาการราชภัฏตะวันตก*. 9(1). 81-89
- ประภาศิริ กลางพอน. (2562). ภูมิปัญญาไทยและสุขภาพ (Thai Wisdom and Health). จาก <http://www.ipesp.ac.th/learning/thaistory/index.html>
- ลัดดา บุตรเลี้ยง. (2559). โครงการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ "بيب รัต มัด ย้อม (ศิลปะการออกแบบผลผลิตผ้าด้วยสีสังเคราะห์)" จาก <https://sites.google.com/site/phamadyxm/work-0>
- วิเชษฐ์ จันทร์คงหอม อุทัย เอกสะพัง และวุฒิ วัฒนสิน. (2554). การผลิตสีเพื่อการย้อมผ้าและการย้อมผ้าของกลุ่มชาวบ้านในจังหวัดสงขลา. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ*. 6(1).219-231.
- เสาวนิตย์ กาญจนรัตน์. (2557). *มัดย้อม*. (พิมพ์ครั้งที่ 1). ปทุมธานี : บรรณิก.